

SZABADKA VÁROS

KIRÁLYI VÁROSSÁ LETT EMELÉSÉNEK

SZÁZADOS ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL

1879. ÉVI SEPTEMBER 1-ÉN

TARTOTT

ÜNNEPÉLYES RENDKIVÜLI KÖZGYÜLÉS

JEGYZŐKÖNYVE.

SZABADKA,

SCHLESINGER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

MDCCCLXXIX.

SZABADKA VÁROS

KIRÁLYI VÁROSSÁ LETT EMELÉSÉNEK

SZÁZADOS ÉVFORULÓJA

ALKALMÁBÓL

1879. ÉVI SEPTEMBER 1-ÉN

TARTOTT

ÜNNEPÉLYES RENDKIVÜLI KÖZGYÜLÉS

JEGYZŐKÖNYVE.

SZABADKA,

SCHLESINGER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

MDCCLXXIX.

Ünnepélyes rendkívüli közgyűlés.

1879. szeptember hó 1-én Szabadka sz. kir. városban e város királyi várossá lett emelésének százados évfordulója ünnepén Gromon Dezső városi főispán elnöklése alatt Mukits János polgármester, Pertich Mihály főkapitány, Hidegh Árpád, Kertész Nándor, Malachowszky László tanácsnokok, Szőreghi Antal főjegyző, Manojlovits főügyész, Lévay Simon főszámvevő, és az összes városi tisztviselők, továbbá a teljes számban megjelent törvényhatósági bizottsági tagok, nagyságos és főtisztelendő Kreminger Antal szegedi prépost, az itt állomásozó cs. kir. 10-ik huszárezred és m. kir. 4-ik honvédszászlóalj parancsnokságok részéről kiküldött képviselők, a helybeli kir. törvényszéki, összes állami és magán intézeti tisztviselők, a nemzeti kaszinó, polgári olvasókör, népkör és iparos kaszinói küldöttek és a nagy számban egybegyűlt városi polgárok jelenlétében a „Pest városhoz“ címzett szálloda disztermében tartott ünnepélyes rendkívüli közgyűlés alkalmával

6856.

166.

Mukits János polgármester a rendkívüli közgyűlésre egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagokat, városi pol-

gárokat és az összes képviseletet szívélyesen üdvözölvén, örömmel jelenti, miszerint ma van százados évfordulója azon nevezetes eseménynek, midőn szeretett városunk 1779-ik évben dicső emlékű Királynénk Mária Terézia Ő Felsége kegyelméből a királyi városok sorába emeltetett és az által kiváltságos jogainak korlátlan élvezetébe lépett, — ezen történelmi nevezetességü nap Szabadka város közönségének kiváló örömnépét képezi és nekünk, kik e város jogait hosszú éveken át háborítlanul élvezzük, alkalmat nyújt arra nézve, hogy a mult idők történelmi eseményeire visszatekintsünk és dicsőült őseinkről kegyeletesen megemlékezzünk.

Midőn tehát a mai ünnepélyes rendkívüli közgyűlés célját e város közönségének ez úttal is tudomására hozza, egyszersmind indítványozza, miszerint ezen rendkívüli közgyűlés ünnepélyes megnyitására és vezetésére Gromon Dezső városi főispán úr ő méltósága őseink szokásaihoz képest küldöttségileg felkérendő lenne.

Ezen helyesléssel fogadott indítvány folytán főispán úr ő méltóságának meghívására Pertits Mihály főkapitány elnöklete alatt Neuman Simon, Dimitrievits János, Varga Ágoston, Lipozencsits Pál, Mukits József, Gábry László, Vidákovits Máté és Vojnits Tivadar városi képviselők a közgyűlés részéről nyomban kiküldettek.

Grómon Dezső főispán úr ő méltósága a meghívásra kiküldött képviselők élén a közgyűlési teremben megjelenvén, az elnöki széket riadó éljenzések között elfoglalja és a rendkívüli közgyűlést az egybegyűlt nagyszámú közönség szívélyes üdvözlése mellett megnyitottnak nyilvánítván, mindenek előtt örömét fejezi ki a felett, hogy

e város közönsége Szabadka város királyi várossá lett emelésének százados évfordulóját kegyelettel megünnepelendő, e mai rendkívüli közgyűlésre oly nagy számban megjelenni sziveskedett; -- nevezetes örömnép ez e város közönségének és alkalmul szolgál arra nézve, hogy a mult idők történelmi eseményeit visszaidéző dicső ősei emlékének a megemlékezés kegyeletes adóját lerója, tudomása van arról is, hogy e város hatósága a mai örömnapot nagyobb dísszel óhajtotta megünnepelni és e célra 5000 frtot szándékozott felhasználni, ezen szándékától azonban a szegedi borasztó árvizveszély folytán eltérve, a kérdéses összeget még 10000 frttal megtoldva a vagyonuk és hajlékuktól teljesen megfosztott szerencsétlen árvizkárosultak segélyezésére fordította, és ez által emberbaráti szeretetének és jótékonyságának oly lélekemelő tanúságát adta, mely e mai örömnepet az utókor előtt is felejthetlenné teszi, — midőn tehát e város hatóságának ezen kimagasló emberbaráti jótékony-ságáért ez ünnepélyes alkalommal a magas kormány nevében is ujlag és ismételve a legmelegebb köszönetét nyilvánítja, egyszersmind felemlíti, miszerint e mai történelmi nevezetességű nagy napot akkor fogjuk a legméltóbban megünnepelni, ha az örömnepet dicső emlékü őseink szokásait követve, vallásos ténykedéssel kezdendjük meg, hálát adván a felettünk örökdő Gondviselésnek, hogy e város közönségét egy hosszú évszázadon át minden nagyobb csapásoktól kegyelmesen megoltalmazta, miért is felkéri a közgyűlés tagjait és e város összes polgárait, hogy a szent Teréz főegyházban e célból azonnal megtartandó ünnepélyes hálaadó isteni tisz-

teleten minél számosabban megjelenni és testületileg résztvenni sziveskedjenek.

Ezen felhívás folytán a közgyűlés tagjai a nagy számban megjelent városi polgárokkal, továbbá az itteni katonai és honvéd parancsnokságok képviselőivel, a kir. törvényszék, állami hivatalok és magán intézetek tisztviselőivel, valamint a nemzeti kaszinó és az összes egyesületek küldöttségeivel egyetemben főispán úr ő méltósága vezetése alatt a szent Teréz egyházban tartandó ünnepélyes isteni tiszteletre elvonulván, ezt megelőzőleg a közgyűlés folyama egyelőre felfüggesztetett.

A szent Teréz főegyházban magyar és bunyevác nyelven mondott alkalmi beszédek és nagyságos Probojcssevits János prépost úr által szokott egyházi segédlettel megtartott ünnepélyes isteni tisztelet befejeztével a közgyűlés tagjai a nagy közönséggel együtt főispán úr ő méltóságának vezetése alatt a közgyűlési terembe visszaérkezvén, ő méltósága a rendkívüli közgyűlést kitörő éljenzések között folytatólag megnyitottnak nyilvánítja és őszinte üdvözlétének kifejezése mellett jelenti, miszerint e mai örömmünnep megörökítésére Szabadka város történelmi multját illetőleg Dr. Zomborcsevits Vincze orvostudor és városi képviselő által alkalmi emlékbeszéd fog tartatni, felkérvén egyúttal a nevezett képviselőt, hogy a kérdéses emlékbeszédet legott megtartani sziveskedjék.

Ezen éljenzéssel fogadott elnöki jelentés után Dr. Zomborcsevits Vincze városi képviselő a részére kijelölt szószéken helyet foglalván, e város történelmi multjára vonatkozólag a nagy közönség élénk érdeklődése, foly-

tonos figyelme és gyakori éljenzése között a következő tartalmú emlékbeszédet tartotta:

Tekintetes közgyűlés!

Mélyen tisztelt városi közönség!

Ma évszázados fordulóját ünnepeljük azon napnak, a melyen dicső emlékezetű Mária Terézia királynénknak 1779-ik évi január 22-én Bécsben kelt kegyelmes királyi adománylevele folytán Szabadka a szabad királyi városok sorába törvényes szertartással és a nép örömrivalgásai között igttattott.

Jelen közgyűlésünk ez ünnepélynek egyik kiegészítő részét képezvén, a napi feladatnak legcélszerűbben úgy felelünk meg, ha azt őseink emlékének szentelve, történeti multunkra visszatekintünk és alkotó tevékenységük menetét egy emlékbeszéd keretében felmutatva átadjuk a jövő nemzedéknek oly végből, hogy az általuk erkölcsi és anyagi áldozatok árán szerzett és reánk származott örökséget oly hagyatéknak tekintsék, melynek megőrzését és öregbitését nemcsak az önfentartás ösztöne, de az adott példa is követeli.

Ezen reám hárult — inkább életkoromhoz, mint tehetségemhez illő — feladatot azon kérelemmel kezdem, hogy a tisztelt közgyűlés előadásom művészeti értéktelenségét az adatok történeti hűsége és az azokhoz kötött fejtegetések őszintesége által némileg pótolva lássa, s tőlem, ezen családi gyülekezet egyik igénytelen tagjától, felmentő verdictjét meg ne vonja.

Szabadka vidéke s általában a Duna és Tisza kö-

zötti egész terület, melyet jelenleg Bács vármegye foglal el, a török uralom alatt és általa végképen — a szó szoros értelmében — elpusztult. A régibb és azonkori okmányokban háromszáznál több Bács-Bodroghmegyei oly helységekkel találkozunk, melyeknek legnagyobb része nyom nélkül elenyészett annyira, hogy most már hajdani helyüket sem bírjuk meghatározni; — viszont a megye területén még apáink idejében is több helyen és városunk határában is elpusztult helységek maradványai láthatók voltak, a melyeknek eredetéről szóbeli hagyománnyal sem bírunk. Fiatal koromban én is láttam a csantavéri országút mellett a klisza völgy feletti domb oldalán a földből egy két lábnyira kiemelkedő rommaradványokat, melyek az egykori helység templomára mutattak, a melynek nevééről azonban mind e mai napig nem lehetett tudomást szerezni.

Szabadka azon igen csekély számú helységekhez tartozik, a melyek eredeti helyükön újra felépültek és hajdani nevüket is visszanyerték. A török foglalás előtti időkben **Zabatka** helység vagy **Zabatkavár** elnevezéssel fordul elő, okmányokban és emlékiratokban, — és hol Csongrád, hol Bács vármegyéhez számíttatik; -- **Szerémi György** — Georgius Sirmiensis — emlékiratában ismételve **Zabatkavárról** emlékezik s azt állandóan Bács-vármegyéhez tartozónak mondja. (Monumenta Hungariae historica. Magyar történeti emlékek II. osztály: Írók: első kötet: Pest 1857. 35., 42., 145. lap.) A végzetes mohácsi csata idejében **Török Bálint** „Valentinus Turcus“ birtoka volt és a török által ekkor vétetett először ostrom alá. — Az első török betörés ugyanis Eszéken át

a Duna jobb partján egy tömegben, — a kivonulás Pesten át a Duna bal partján ketté osztott sereggel ment végbe; a mennyiben Soliman maga a sereg egyrészével Bács várnak, a másik részszel Ibrahim Szegednek s ennek elrombolása és egy napi pihenés után Titelnak vette útját. — Ez utóbbi sereghez tartozhatott azon száguldó csapat, mely **Verancsits** szerint Szabadkát megtámadta, de a községbeliek által visszaveretett. (Monumenta sat. II. osztály. II. kötet 25. lap) Az akkori török hadjáratok sajátságaihoz tartozott ugyan is, hogy a sereget számos többnyire tatár lovasság környezte, mely a derék hadra támaszkodva és ennek védszárnyait képezve, szerte kalandozott és rabolt nemcsak hajlamból, de élelmi szükségből is, — miáltal nemcsak a hadvonalba eső helyek, de távolabbi egész területek az irtó háborúnak áldozatul estek. — Csak ilyen — százötvenéves — hadviselés magyarázza ki és némileg felfoghatóvá teszi az elpusztulás azon rémséges fokát, mely hazánkat érte és a mely különösen az alföldet a szó szoros értelmében néptelenné tette.

A töröknek ezen első kivonulása után Szabadkát — „Szerémi szerint“ — Jovan czár rablócsapatjai szálolták meg, kiktől azt Török Bálint az első meghíusult kísérlet után összeszedett nagyobb erővel visszafoglalta. — Ezentúl Szabadka további sorsáról bizonyos tudomással nem birunk; úgy látszik, hogy a közös romlás Szabadkát is elborította, és a lakatlan sivatagba meredező várak romjai az elvihartzott rombolás néma hirdetői lettek.

A másfél százados török uralom elvégre Bécs falai

alatt összeomolván, és Buda vára 1686-ik évi szeptember 2-án visszafoglaltatván; — Lothringeni Károly győzelmes seregét a Buda alól megfutamodott török fővezér nyomába indította. — De Tolnán arról értesülvén, hogy a nagyvezér a Dráván átkelve már Nándorfejérvár felé utban van, szándékával felhagyott és seregének egyrészét Bádeni Lajos vezérlete alatt Pécs visszafoglalására rendelte; ő maga a derék sereggel Tolnánál hidat verve átkelt a Dunán, és Kalocsáról „De la Verne“ tábornokot tíz ezer emberrel Szeged megvívására küldötte.

A háború színhelye eképen az alföldre, s innen tovább a végvidékre, — végre pedig a Száván és Dunántúli tartományokra által tétetvén — Bács-Bodroghmegye felszabadulási napja is végre valahára felderült.

Szalay szerint (Magyarország története, Pest 1857. 5-ik kötet, 359. lap) az alsó tiszai részek ekkor 1687-ben annyira voltak elpusztítva, hogy az eleséget a cs. hadsereg számára Tokajból kellett leúsztatni, mihez három hét kivántatott, s végre is nem érkezett le annyi, mennyi az emberek és lovak eltartására szükséges volt. Ez okból a Pétervárad ellen szándékolt hadjárat elmaradt s az a dunántúli és horvát részekből Eszéknék és Nándorfejérvárnak irányoztatott.

Ezen — évekre kiterjedett hadjáratok idejében a horvát végvidéki keresztény népség, — a különben is vérengző, de folytonos megveretés és úzóbevétel által még inkább felbőszült törökségnek fel-alá hullámzó hadoszlopai elől menekülve, — a császári hadak háta megett kisebb-nagyobb csapatokban oltalmat kerestett és a kipusztult alvidék több helyein letelepedett.

Őseink levonulásának időpontjáról határozott tudomással nem birunk. Annyi bizonyos, hogy ezen bevonulás 1690 előtt történt; — valószínűen Badeni Lajos 1688-ik évi boszniai hadjáratának idejében. — A római hitfelekezethez tartozó menekvők közül a „Sokaczok“ a Dunát szegélyező mocsárok és nádasok rejtek-helyeinek adtak elsőbbséget, és ezeknek közelében vagy közöttök vonultak meg. A szóbeli hagyomány szerint — Török-Horvátországból kivonult „Bunjevác“ őseink északi irányban Bács megye belsejébe hatoltak és Szabadkán telepedtek le. A kivándorlás és megszállás, úgyszintén a közbeni bolyongás részleteiről és a megszállott népesség számáról biztos adatokkal nem birunk; úgy látszik, hogy a szegedi császári várőrség szomszédsága, és a szabadkai várkastély „castellum Szabadka“ maradványai birták őseinket arra, hogy téveteg bolyongásaiknak véget vetve, állandó tanyát e helyen üssenek.

Ezen várkastély azon emlékiratban, mely 1801-ik évi november 14-én hozott tanácsi végzés folytán szerkesztetett, török építménynek mondatik minden hivatkozás nélkül akár szóbeli hagyományokra, akár más valami kútfőre, mely az állítás alapjául vétetett. — Ezen feltevés ellenében valószínűbbnek tartom azon véleményt, hogy az az egykori „Zabathka-vár“ maradványa volt, — mi mellett nemcsak „Szerémi“ emlékiratának fentebb idézett helyei, hanem azon körülmény is harczol, miszerint a török az egy szegedi várat kivéve, mely „Istvánffy“ szerint általa építtetett, — állandó erődítési műveket sem ezen — sem általában a haza más részeiben nem emelt, és az egy Minareten kívül — mely Egerben látható, alig

van építmény, mely eredeti török műnek nevezhető volna.

Az azonban kétségbe nem vonható, hogy őseink e helyen pusztá várkastélyt találtak, mely az említett városi emlékirat szerint a felsőbbség parancsára „jussu majestatis“ — sánczokkal körülvétevéen, erődített hely lett; és ezentúl már az okiratokban és Bél Mátyásnál is „Fossatum Szabadka“ név alatt fordul elő.

A szegedi várparancsnokságnak egy 1730-ban július 1-én kelt adománylevele szerint ezen várkastély egyik felét a szegedi sz.-Ferencziek Leopold császártól nyert engedély folytán „ex veteri collatione Leopoldi imperatoris augustæ memoriæ“ — már a megszállás kezdetéveiben ideiglenes templommá átalakították, s azt kebelükből kiküldött két szerzetes társuk gondjaira bízták. Később — a népség megszaporodván — a templom és az ahoz ragasztott klastrom megnagyobbítása végett a kastély másik fele is bitokukba bocsáttatott az említett adománylevél által „ut pro gloria dei libere possideant“, oly határozott kikötéssel azonban, hogy netán felmerülendő szükség esetében a katonaság befogadása semmi szín alatt meg ne tágadtassék, s a helyiséget védelmi czélokra fordítani lehessen; ezen felül az is kikötetett, hogy a lakosok adakozásokra ne szoríttathassanak. Őseink mindamellet a templom felépítéséhez segédkezet nyújtottak és a helybeli szt. Ferencziek naplójában — „historia domus“ — az adományok és szolgálmányok különféle nemei feljegyezve, sőt az adományozó családok névszerint megemlítve láthatók.

A mondottakból kiderül, hogy a szt. Ferencziek

temploma és zárdája a hajdani „Zabathkavár“ helyét foglalja el, és hogy az a letelepedés központjául tekintendő.

Már ezen első letelepedéskor őseink önkéntes katonai szervezettel birtak, és fegyveres szolgálatukat a szegedi várparancsnokságnak önként felajánlva, — ennek fenhatósága alatt hadi állapotban — „in statu militari“ — 1743-ik évig megmaradtak. — Nincs semmi nyoma annak, hogy akár a bevándorlás, akár a letelepedés idejében bármi felsőbbség által katonai szolgálattételre szorítottak volna. Ezen állítást megerősíti a mai ünnepély tárgyát képező királyi adománylevelé tartalma is, a melyben őseinknek érdemül rovatik fel, hogy 1737., 38., 39., 40-ben „Viddin, Mehádia, Nissa, Belgrád“ alatt maguk költségén és saját fegyverükkel (propriis sumtibus et armis) katonáskodtak; hogy török fogságba esett fegyveres társaik kiváltására sajátjukból „tizenhat ezer forintot“ fordítottak — és hogy több — névszerint felsorolt — hadi szolgálatot teljesítettek. — De a Szutsits családnak levéltárában is több — ez értelmű — okmány található; — és ezek között hitelesített másolatban a bécsi haditanácsnak egy 1690. évi junius 4-én a Felség nevében kelt rendelete „sacrae caesareae regiaeque Hungariae et Bohemiae majestatis Domini nostri clementissimi nomine“ — a melyben Szutsits Lukácsnak saját kérelmére „ad demissam suam instantiam“ a császári és királyi kapitányi cím adományoztatik, „titulum caesarei ac regii capitanei“ — és megengedtetik, hogy ezen ranggal a szabadkai őrséget vezérelje, de minden tiszti fizetés és a hadi kincstárnak minden terheltetése nélkül „absque tamen salario et onere aerarii.“

A város-alapítás ezen első stadiumára vonatkozó okiratok, vagy bármi jegyzetek a városi levéltárban nem találhatóak. A szt. Ferencziek házi jegyzetei — *Historia domus* — képezik tudomásunk egyedüli kútforrását. — Ezen kútfő is csak az 1730. és 1735. évek között végrehajtott templom építésre tartozó adatok felsorolásával veszi kezdetét; és lélekemelő bizonyosságot tesz azon áldozatkészségről, mellyel a templom építéshez az egész nép; — és azon bőkezűségről, mellyel a belső felszereléshez a tehetősb családok járultak; további folyamában pedig többnyire a szerzet saját ügyeivel összefüggő dolgok feljegyzésére szorítkozik. — A szóbeli hagyomány útján reánk szállott adatok pedig kizárólag az első letelepedés nyomorúságos állapotára vonatkoznak. — Ezen anyagi sanyarúságok némi illustratioja végett elégnék tartom e helyen megemlíteni, miként még 1743-ik évben is lakházakban annyira szűkölködött a község, hogy augusztus 31-én Redl Ferencz József kamarai tanácsos jelenlétében tartott tanácsülés első száma alatt a városi előljáróságnak meghagyatik, hogy gondoskodjék oly alkalmas helyről, a melyen egy két-három szobácskából álló községházat idővel építeni lehessen — „*ut de aliquo commodo loco provideat, in quo domum communitatis adminus cum duobus aut tribus cubicellis succesu temporis exstruere possit.*“

És most — történeti multunk ezen szakaszánál — állapodjunk meg egy kissé, és vegyük szemlére ezen községet, melyben a helyparancsnokság községi adományozás útján fél századon túl, családi tulajdon gyanánt apáról fiúra száll — „a Romano catholicis capitaneis

nominanter a familia Szutsitsiana praemiseis semper temporibus dependens — a nélkül, hogy vagy a fensőbb-ség beavatkozásra, vagy az alárendelt tömeg ellenszegülésre okot vagy ürügyet keresett vagy talált volna; melyben az előjárók az önkényt a felsőbbség postulatumnak, — a nép az engedetlenséget a szabadság attributumának nem tekintették; — mely személyes kényelemre fordítható pénzben szűkölködött, de hadi rab-ságba esett bajtársainak kiszabadítására oly összeget tudott előteremtteni, mely az akkori időkre nézve óriási-nak mondható. — Hajoljunk meg az anyagi — lélekölő — szükség ezer nemével küzködő ősök szellemi felsőbb-sége előtt, kik a legnagyobb önmegadással járó hadi szolgálatra minden hatósági kényszer nélkül vállalkozni tudtak is, akartak is, még mielőtt a Hon jótéte-ményeiben részesültek volna; és ne feledjük el, hogy a honvédelmi kötelezettség nemcsak a törvény parancsa, hanem az örökösödés rendje szerint is, és így kettős cím alatt szállott reánk.

A letelepedés ezen kezdet-éveiben, nemcsak az egész temesi bán-ság, hanem az ország több más pont-jai is még török kézben voltak, és a község a szerte száguldozó tatár lovasság rabló kalandjainak gyakrabban volt kitéve; főleg olyankor, midőn a lakosok fegyvert viselő része távolabbi pontokon el volt foglalva. — Ezekről még apáink idejében is érdekes részletek forogtak a nép száján; de a szt.-Ferencziek házi jegyzeteiben is felemlítetik, miszerint a lakosság a közelgő tatárok elől a ludasi nádasokba menekült, és — a vízből kiálló nád-sőveken lélekzetet véve — nappal itt lappangott; éj-

jelenkint pedig a helységbeli állandó lakásul szolgáló „putrikat“ és elrejtett holmiokat felkeresték.

De nemcsak a török - tatárral, hanem a császári hadsereg oldalán a „kurucz felkelőkkel“ is viaskodtak. — Ezen balmagyarázatnak kitett helyzetben az Uralkodóház iránti tartozó hűségnek habozás nélkül megfeleltek, a nélkül hogy ez által és ennek következtében, a „magyar állameszme“ elleneseivé váltak, vagy ilyesekül mások által tekintettek volna. — Hogy ezen első tekintetre sem érdemül, sem józan felfogás jeléül nem vehető, — látszatra egyszerű és természetes eljárás érdemét kellően méltányolhassuk: szükségesnek tartom, és a tisztelt Közgyűlés helyeslését ezennel kikérem: hogy hazánk közjogi viszonyainak azonkori állapotára rövid kitérést tegyek.

Hazánk 1687 előtt és ezen évig választó királyság volt. — A királyválasztási jog azonban akár a hét Vezérek vérszerződése, akár a honfoglaló Árpád és honalkozó szent István érdemeinél fogva három száz esztendeig az Árpád házra szorítkozott; és ennek kihalta után is a korlátozás szelleme még százötven évig a választásokra némi befolyást gyakorolt, a mennyiben ezen egész idő alatt a választás kivétel nélkül fejedelmi ívadéokra esett. — Mátyás király megválasztása által ezen — positivus törvény által nem védett — szokáson rés üttetvén, a nagy király halála után a király választási jog jelentősége és hordereje lényegesen megváltozott. — A választók született Prætendensekké lettek; és a magyar szent korona nem annyira nemzeti adományozás, mint inkább egyéni birtoklás objectuma lett.

Nem szándékozom a beállott siralmas állapotok egyes szálait fejtegetni — mi különben is jelen feladatomban keretét szintúgy, mint szellemi tehetségemet felül mulná; — csak azon megjegyzésre szorítok: miszerint a király-választás ha idegenre esett, a nemzet szabadsága és függetlensége ellen intézett „merényletnek“; — ha hazafit ért, egyenjogú igényeket sértő „bitorlásnak“ vétetett; s a koronázás hűségéből nem származó s hűséget nem szülő üres szertartássá sülyedt.

Ezen s más — korlátlan király-választással járó, és attól soha és sehol el nem maradt országrontó következmények előállván és „két királynak megválasztása“ és megkoronáztatása által még nagyobb fokra emelkedvén: a korona megszűnt a közhatalomnak egyesítő központja és symboluma lenni; — s a pártokra szakadt országban a királyok egyike sem nyert nem mondom hűséges alattvalókat, de hű pártfeleket sem. — Ily viszonyok között Ferdinánd király a német Császár; — János király a török Sultán segítségére utalva lévén — idegen haderőt vettek igénybe; miáltal inaugurálva lőn azon politikai rendszer, mely a magyar állam eszméjét uralkodó állasáról leszorította; s az a százötvenéves dulakodásban ürügyül vagy eszközül használtatott idegen céloknak vagy palástolására vagy előmozdítására. Ezen rendszer őseink letelepedésekor még teljes virágzásban volt, s a háború inkább a meghódítás, mint a felszabadítás színét viselte.

Ily helyzetben méltán róhatjuk érdemül őseinknek, hogy a császári hadsereg fegyver zörgése között a magyar haza iránti kötelesség szava keblökben viszhangra

talált s ők Magyarország tápláló emlőire utalva, nem éreztek magukban hivatást arra, hogy a megszállott földet fegyverrel szerzett s Magyarországtól elszakasztott területnek tekintsék; — és a Kárpátok aljáról leszívargó magyar elem kizárása vagy elnyomása által más úton és más eszközökkel folytassák, és bevégezzék azon irtási processust, melyet a török fegyveres erejével a magyar népen elkövetett.

De midőn ezen viszonyok őseink hazafiságát felderítik, s az akkori időkhöz képest nemcsak táutoríthatlan kötelesség érzetükről, hanem magasabb politikai felfogásukról is tanúskodnak; megmagyarázzák más részről a görög-keleti egyházhoz tartozó szerbek ellenkező nézetét, kik a hadseregben szemök előtt szereplő német-császári fenhatóságot látva — a magyar közjogot nemcsak saját nemzetiségökkel, de a fejedelem érdekeivel is ellenkezőnek tekintették.

Ezen elfogultságban az őseinkhez csatlakozott itteni szerb lakosok is osztoztak, a kiknek innen eredő maguk tartását őseink is nem valami visszatorlásra ingerlő fagyülöletnek, mint inkább kíméletet és felvilágosítást követelő balfelfogásnak tekintették.

A szatmári kiegyezés a kurucz világnak; — a passaroviczi békekötés a már előbb megtört török uralomnak véget vetvén, — az anyagi jólét fejlődésnek indult, csirái fegyveres oltalomra többé nem szorultak, — s őseink előrelátó józan számításal a községnek polgári helyhatósági jogot szerezni, és a megszállott területbirtok czimét királyi adományozás által biztosítani iparkodtak, és azt küldöttségek által szorgalmazni kezdték.

Az eképen szándékba vett polgárosítást a görögkeleti szerb lakosok — daczára az avval járó és félre nem ismerhető előnyöknek — elleneztek, és azt megelőzendők már 1741-ben követelték, hogy a város és a megszállott terület ketté osztassék: és saját illetőségük az akkor még kizárólagosan szerbek által lakott tiszamelléki katonai végvidékhez csatoltassék. — Ezen a város egész jövőjét fenyegető szándék a községnek önállóságra törekvő buzgalmán megtörvén, az óhajtott szabadíték-levelet „Mária Terézia“ dicső emlékezetű királynénk Prágában 1743-ik évi május 7-én uralkodásának harmadik évében kelt aláírásával — Kárász Miklós szegedi főjegyző községi felhatalmazott, — Vojnits István, Bukvits Illés Krizsanovits Gergely küldöttségi tagok meghozták: mely az eddigi „Szabadkat“ „Szent Maria“ elnevezéssel királyi kiváltságos mezővárossá nevezi, — azt nagy becsü kiváltságokkal felruházza „privilegia multis isque momentosis libertatibus condecorata“ és a községnek — szerzett érdemeinél fogva — a megszállott terület — névszerint felsorolt tizenkét pusztáját adományozza.

Az eképen megszerzett kegyelmes királyi Diploma 1743-ki július 29-én „Redl Ferencz József“ kir. kamarai tanácsos és Bács megyei kincstári uradalmak Igazgatója által, — „Latinovits Péter Bács megye táblabírája — Zbiska Mihály kamarai fiskális — Baranyai Miklós megyei biztos, Valprum Mihály bíró, Temesvári András tanácsnok, Kárász Miklós főjegyző szegedi, — Péter István és Bóné István halasi küldöttek jelenlétében felolvastott, meghirdettetett és a nép nyelvén, — „lingua

vernacula“ — megmagyaráztatott; — a szerb lakosok beleegyezésüket megtagadván és ellentmondván — „Coincolis nostris Gvaeci ritus non consentientibus et contradicentibus.“

Ezen ellen mondásból azonban maradandó súrlódások vagy éppen békebontó visszavonások nem támadtak. — A meghirdetés után augusztus 2-án tartott tanácsülésben ugyan is a hatvan tagú kültanács megválasztása napi rendre tüzetvén, negyvenkét állomás betöltetett, tizennyolcz pedig üresen hagyatott oly végből, hogy ha a görög keleti lakosok a polgári állapothoz simulának, a megállapított törvényes szám velök kiegészítessék. Midőn pedig a polgárosított községből a szerbeknek egy része kiköltözött: eleink ezen eltávozás elébe akadályokat nem gördítettek; a megmaradottakkal a község javadalmait testvériesen megosztották, — sőt a kiváltságlevél azon pontját, melyben a szerbek a községi hivatalviselésből kizáratnak, idő jártával elavultnak véve, őket ezen jogban is részesítették, és közreműködésüket a város javára megnyerték.

Történeti multunk ezen adata dicsőítő fényt vett őseink emlékére, és mi méltó büszkeséggel hivatkozhatunk azon a mai világban egyeseknél is ritkán észlelhető erkölcsi talajra, mely akkor egy egész néptömeg tulajdona volt; — és a mely politicalai és tudományos kiképeztetés nélkül is a megtorlás ingerét távol tartva a közbéke és testvéries összetartás malasztját az utódok javára is megszerezte.

Őseink ezen közjóra irányzott törekvései az elért eredménynél meg nem állapodtak, hanem a község köz-

jogi állásának emelésére szünet nélkül irányoztattak. A kiváltságlevél által ugyanis azon eshetőség, hogy a város újabb adományozás vagy eladás útján magán kezekbe kerüljön, kizárva nem lévén — őseink azon voltak, hogy a város elidegeníthetlen koronai jószágának nyilvánítassék; s ezen czéljokat — hónapokon át Pozsonyban és Bécsben időző — küldöttségek által szorgalmazni meg nem szüntek. — Midőn pedig ezen ohajtásukat is — a kincstár javára évenként fizetendő hétezer forintot lekötve, elérték; — a megkezdett úton tovább haladtak, s a felséges királyi szék zsámolyához járulva — a szabad királyi városi törvényes rangczimet kérelmezték.

A város alapítás ezen második stadiumáról szóbeli hagyományok és latin nyelven vezetett Jegyzőkönyvekből bővebb tudomással birunk. — Az ekori kezdetleges állapotokat visszatükröző adatok szerfelett érdekesek ugyan, és nekünk késő unokáknak — kellemes és épületes hallomásul szolgálnának; — de kiszabott üdöhlöz kötött közgyűlési emlékbeszédbe szoríthatók nem lévén: ez úttal kimerítő előadás tárgyát nem képezhetik, s általam mellőztetnek azon reményben, hogy a közgyűlésileg szándékba vett Monographiában közohajtásunkat e részben teljesítve látni és birni fogjuk. — Hogy azonban az akori és mostani állapotok közötti különbségről a tisztelt közgyűlés ez alkalommal is némi tudomást szerezhessen, és őseink magasztaló e mai ünnepélyt egy-két részletes adattal is igazolva lássa; — a következő töredékes korrajz meghallgatására a tisztelt közgyűlés türelmét ezennel igénybe veszem.

I. A városhoz tartozó egész terület kezdetben a

község közös birtoka volt, mely csak időjárával, és különböző módon vált egyéni birtokká. A „háztelket“ az előljárárság adományozta, de az csak a ház felépítése után s ez által lett a birtokos tulajdonává és adás-vevés vagy örökség tárgyává. — A város észak-keleti szomszédságában elterülő homokos földek „szőlőknek“ kiosztattak, és beültetés által magán tulajdonná lettek. — A ki az adományozott telket be nem ültette, attól az elvétetett és az első jelentkezőnek átadatott.

A „szállásföldeken“ kiki tetszése szerint letelepedett, de ezen letelepedés által a megszállott föld egyesek tulajdonába nem ment át. — Mindenik annyit foglalt el, a mennyit eke és kasza alá foghatott; többet az olyan a kinek családja számos tagból állott. — E miatt házasságkötéskor az ily családhoz tartozó legénynek elsőbbséget adtak. A „rétek“ — foenetum — és szántóföldek — arratura — hirtokában senkit háborgatni nem lehetett ugyan; — de a tulajdonjog a községnél maradt; és szükség, pereskedés, vagy közérdek esetében az előljárárság rendelkezése alatt állott. — A tizenhét portára szabott országos adó az ekék és összeirt marhákra vetett ki, s általában a lábas jószág képezte az értékes tulajdont; — a föld maga adás-vevés, vagy örökösödési osztály tárgyául nem vétetett. — A föld öszveg — „Grundcomplex“ csak a kir. városi adomány-levél következtében ment által tulajdon kezekbe. — A földes uri jogok és illetékek „váltságdíjja ugyan is 266,666 frt 40 krban“ megállapítván; — a község a nevezett földeket felmérte; — a „váltsági díjat“ lánczonként körülbelül egy aranynak megfelelő „négy forintra“ az

előjegyzés „maximumát“ pedig ötszáz lánczra szabta, és végzésileg kimondotta; hogy a lefizetett vagy előjegyzett váltságdíj arányában mindenki magának örök fekvő birtokot szerezhethet. — Sokan voltak a kik azt hitték, hogy a föld továbbra is a lábas jószág függeléke fog maradni és váltig hangoztatva „dokje repova bitje i zemlje“ a kiváltástól távol tartották magukat. — Mi miatt az előjárók kénytelenek voltak az előjegyzést rábeszéléssel, fizetési halasztások kilátásba helyezésével — sőt holmi mesterséges fogásokkal is előmozdítani.

Az ily módon megkezdett és végrehajtott birtokrendezés elődeink érdemét újabb adalékkal neveli, kik a földbirtok közösségét az egyéni birtokvágy incselkedéseitől megóvni és fentartani tudták mindaddig: míg az a község alapját képező érdekközösségnek egyedüli támasza volt; és felhagytak vele akkor, midőn a megszilárdult községnek arra többé szüksége nem volt s midőn az a további fejlődésnek, és egyéni szorgalomnak útjában állott volna.

II. 1746-ban a tiszti és szolgai személyzet összes fizetése 958 frtot tett ki. — Ezen összeg 1749-ben 1450 frtra emelkedett az által, hogy az addig nem díjazott városi birónak 150 frt; a tizenkét tanácsnoknak egyenként 30 frt tiszti fizetésül kirendeltetett. — Ezen adat alkalmat nyújt érdekes összehasonlításra a f. évi előirányzott tételekkel, melyek szerint a közigazgatási, rendőri és egészségügyi tiszti személyzet fizetése — a szolgákat ide nem számítva — 58895 frtot emészt fel.

III. A tanügy felkarolása szerény kezdettel indult meg 1743-ban, a midőn „Kádár János hatvan forint

évdíjjal tanítónak megválasztatott; és ezen állomásban 1745-ben véglegesen megerősítettett, jutalmul azon előmenetelért, melyet az ifjúság irás-olvasásban, különösen pedig a magyar nyelvben tanusított — „ut juvenus adeo bene in lectionibus, scriptationibusque, praesertim in lingua hungarica proficiat.“ — 1748-ban pedig Rosaffa Mária gyöngyösi születésű hajadon tanítórőnek felfogadtatik, hogy az „árvákat“ a római katolikus hitben oktassa. — Ennyit ez úttal megemlíteni czélszerűnek tartottam, hogy a kezdet a jelenlegi állapottal, mely a folyó évre elemi és polgári iskolákra s kisdudovodákra 49,157 frtot; a gymnasiumra 22,012 frtot a költségvetésben felhutat — összehasonlitassék; — és kiderüljön: miként elődeink az 1879-ki 18-ik törvényczikkely rendeletét százharminczhat évvel megelőzték.

IV. Az igazságszolgáltatás egyes ágait a városi tanács rendes ülésekben, ügyvédek közbejötté nélkül — éveken át a méltányosságnak és igazságnak váltczatlan alapokon nyugvó természetes felfogása szerint aként kezelte, hogy a hozott ítéletben rendszeren a vesztes fél is megnyugodott. A jegyzőkönyvek ez eljárást jellemző adatokban bővelkednek, melyek közül a következőt hallgatással nem mellőzhetem.:

1743. évi szeptember 23-án „Malecskovits Mária“ a tanács előtt megjelenvén, panaszt emel „quaerulose lamentabatur“ — hogy Czvianov Péter őt boszorkánynak híreszteli, és azt állítja, hogy betegségbe esett két beteg fiát ő rontotta meg, és büverejével őket felfalta, „et per suam artem supernaturalem dictos filios devoraverit.“ — Mely panaszra nevezett Czvianov Péter meg-

idéztetvén, és állítását be nem bizonyíthatván, arra ítéltetett: hogy panaszló Malecskovits Máriát nyilvánosan a községháza előtt megkövesse, és az ellene szórt rágalmakat visszavonja; azon hozzáadással: hogy ha jövőben rágalmazását legkevesébbé ismételné, keményebben fog büntettetni, névszerint: ötven forintban meg fog bírságotlatni; — vagy nem fizetés esetében fogsággal és testi fenyítéssel megbüntettetni. — Ezen tudományos kaptafára nem feszített, de józanságra mutató arbitrium anynyiban is nevezetes, mert oly időben hozatott, midőn a boszorkánypörök még nem avultak el, midőn közeli szomszédságban is „Szegeden“ ilyes pörök divatoztak, és 1728-ban több elítélt között Dugonyi Mihályné mint boszorkány máglyán kivégeztetett.

Altalában az előljárók és lakosok között uralkodott pauiarchalis viszonyról a jegyzőkönyvnek majd minden száma szembeötlő adatokat tartalmaz. — Örökösök rendszeren a tanács elébe járulnak azon kérelemmel, hogy az örökség felosztását közöttök intézze el. 1753-ban özvegy „Szutsits Ilona asszony“ a tanácsot arra kéri, hogy özvegy létére a gazdaságot károsodás nélkül nem űzhetvén; kiskorú fiának „Jánosnak“ örökségét vegye át, és kezeltesse; — magát pedig, miután kezeinél maradt birtoka külömben is csekélységre olvadt, a közös terhek viselésétől mentse föl; — kárpótlásul fiának nagykorúságáig ezer forintot kamat nélkül felajánlván.

V. Őseink egyszerű életmódját a kényelmi és fényűzési czikkek ritkasága és drágasága tanusítja, — 1743. szeptember 11-én ugyanazon ülésben egy ezüst zsebóra 64 frtra becsültetett és Maró Ádám háza Josits Péter

városi jegyzőnek 62 frton eladatott. A ház a külső sánzon belül a roginabara szomszédságában, ezen leírás szerint ugyan azon telken feküdt, a melyen jelenleg Polyákovits Alajos urnak emeletes háza díszlik; -- 1747-ben Petrovits Lázár eladja házát Sztipin Mihálynak egy egyesztendő csikóért.

Ezen primitivus állapot a lakosok szaporodásával lévén javítható: őseink korukat meghaladó bölcsességgel a letelepedést minden módon elősegítették. A bevándorlott, többnyire magyar ajkú iparosoknak azon feltétel alatt: hogy mesterségüket űzni és gyakorolni tartoznak, házhelyeket és több más kedvezéseket nyújtottak. — Az igavonó és teherhordó barmokkal letelepedő földmivelőknek telekföldeket adományoztak; miáltal a jólét láthatólag emelkedni kezdett, 1752-ben a község saját használatára az első hintót — *currus pensilis* — 70 frton megveszi.

Ily anyagi helyzetben eleink — a jegyzőkönyv szavai szerint — sokszor és sokáig azon tanácskoztak: mi módon lehetne a mezőváros javát és további emelkedését előmozdítani, és e lekintetben legkivánatosabbnak találták, ha a császári-királyi felség kegyelméből nyert kiváltságok a szabad királyi városok előjogaival megbővíttetnének. E végett 1764-ik évben Ő felségéhez jobbágyi hódolattal folyamodványt intéztek; Vojnits Lukács és Mamuxits József követeik által, — *supplicem de genu iustantiam*“ -- azt a következő évben ismételték, és választ nem nyerve, 1774-ben megújították. — Az ismételt kérelmezés folytán a tárgyalások folyamatba tétettek; de a felterjesztett vizsgálatok és kedvező véleményezések

vége is 1778-ban azt eredményezték, hogy a legfelsőbb „forumon“ az ügynek újabb tárgyalása elrendeltetett. — Az ügyet veszélyeztető ezen végzés következményeit elhárítandók — a város Bécsben időző küldöttei felségi folyamodványnyal személyesen járultak a királyi szék zsámolyához, mely azt eredményezte, hogy a támasztott nehézségek rövid idő alatt kiegyenlítették; és a kérelem levél váratlan gyorsasággal — „praeter omnium expectationem“ királyi szentesítés alá terjesztve a Diploma ő Felsege által 1779-ik évi január 22-én legfelsőbb aláírással ellátatott; — s azt Szutsits János, Parcsetics Antal és Mamuxits Márton kezökhöz véve, május 7-én magukkal hozták.

A kegyeimes királyi adománylevélnek száz évvel ez előtt a mai napon történt meghirdetésével és a folytatólag végbement statutioval öszvekött ünnepélyek felelevenítése; — úgy a városalapítás ezen „harmadik stadiumához“ tartozó hatósági intézkedések s trrsadalmi jelenségek — habár futólagos — elbeszélése több időt igényel, mint a mennyi ez ünnepélyes alkalommal rendelkezésemre áll. — Ez okból őseink érdemeinek ezen újabb oszlopánál előadásomnak határt szabok, és a hozzánk különben is közelebbre eső — nem annyira történelmi, — mint actualis fontossággal bíró ezen időszak ismertetését avatottabb kezekből várva — arra kérem a tisztelt Közgyűlést: tekintsen még egyszer az általam futólagosan vázolt történelmi térre, s gondolja meg: hogy a város alapítása és a hozzá tartozó széles terület megszerzése — emberi számításon kívül álló — szerencsés véletlennek vagy kedvező körülménynek legkevésbé sem

tulajdonítható, hanem kizárólagosan személyes előrelátás, helyes számítás és kitartó, önzetlen munkásság műve. Gondolja meg, hogy ezen — a Duna és Tisza közötti — a két folyamtól csaknem egyenlő távolságban fekvő vidék — sem kereskedelmi, sem közlekedési természetes factorral, melyet a város javára kifejteni és fordítani lehetett volna — nem birt, — hogy a közerővel rendelkező kormány érdeke, mely „Zomborban“ a Bács-megyei kincstári uradalmaknak „székhelyet“; Ujvidékben Péterváradnak és a dunai hídfőnek emporiumot teremtett, ezen ponthoz semmi tekintetben kötve nem volt; s míg más városok saját műkincseikből és érdekes régiségeikből muzeumokat alkotnak és azokat büszkeséggel mutogatják: mi őseink erényeit emeljük ki és követésre ösztönző példájukat felkarolva, méltókká tegyük magunkat azon szellemi és anyagi örökségre, a melyből személyes és községi szükségleteinket mai napig fedezzük. Gondoljuk meg: hogy valamint őseink az alkotásnál saját erejükre utalva voltak, úgy mi a megtartásnál és öregbitésnél csak saját magunkra számíthatunk.

Ne feledjük el, hogy őseink saját nemzetiségöket a magyar állami Felség eszméjét gátló akadályul nem vették; — és a Fejedelem és Haza elválaszthatlan érdekeinek azonosságában megtalálták azon iránytűt, mely eljárásuk minden ágát kormányozta.

Áldozzunk a kegyelet adójával „Mária Terézia“ királynénk dicső emlékének, kinek összes népeit átkaroló királyi kegyelme e városra az anyai szeretet kiváltságos jellegével háramlott és csak életével együtt szűnt meg; — hódoljunk jobbágyi hűséggel „Utódja“ — dicsőségesen

uralkodó Urunk Királyunknak, ki a magyar állam eszméjét, mely századok hibái és mulasztásai által felségi jogaitól megfosztva a koronázási eskü szentélyében lap-pangott inkább mint uralkodott, — rehabilitálta —; és mint az ország Restauratora szent István első királyunknak nemcsak utóda, hanem honalkotó érdemeinek osztályosa is lett; és kiáltunk fel egy értelemmel:

Eljen a haza!

Eljen a király!

Mely többszörösen megéljenzett történelmi emlékbeszéd befejeztével Szkenderovits János városi képviselő szót emelvén, indítványozza, miszerint ezen örömnép alkalmából Ő császári és apostoli királyi Felsége iránti tántorithatlan hűségünket és alattvalói ragaszkodásunkat kifejezendő, — Ő Felségéhez e város közönsége nevében hódoló felirat intéztessék, — Dr. Pertits József jogtudor és városi képviselő pedig megemlékezvén azon kiváló érdemekről és áldásos anyai gondoskodásról, melyek nagy királynénk Mária Terézia Ő Felségének dicsőült emlékét e városnak száz évvel ezelőtt királyi várossá lett emeltetése folytán az utónemzedék előtt is örökre felejthetlenné teszik, — indítványozza, miszerint dicső emlékü nagy királynénk Mária Terézia Ő Felségének életnagyságu újabb olajfestésü arczképe a városi tanács-terem részére ez alkalommal megrendeltessék, továbbá hogy az imént elmondott és Szabadka város multját illetőleg nagybecsü történelmi adatokat tartalmazó jeles emlékbeszéd szerzője Dr. Zomborcsevits Vince képviselőnek jegyzőkönyvi elismerés nyilváníttassék, a kérdéses emlékbeszéd pedig az utókor részére leendő megörökítés

végett egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vétessék és a jelen ünnepélyes rendkívüli közgyűlésről szerkesztendő jegyzőkönyvvel együtt több ezer példányban kinyomattatván, e város polgárai között kiosztassék és őszinte testvéri szeretetünk jeléül egy-egy példányban a szomszéd törvényhatóságoknak is megküldessék.

Ezen indítványok kitörő lelkes éljenzések között a közgyűlés részéről egész terjedelmükben egyhangúlag elfogadtatván, — Ő császári és királyi apostoli királyi Felségéhez ezen százados örömnép alkalmából e város közönsége nevében hódoló felirat intézteni, és dicső emlékü nagy királynénk Mária Terézia ő Felségének újabb olajfestésű arcképe a városi tanácsterem részére megrendeltetni határozatik, az e tekintetben szükséges további intézkedések megtétele pedig a gazdasági tanácsra bízatik.

A kérdéses történelmi emlékbeszéd szerzője Dr. Zomborcsévits Vincze városi képviselőnek egyébként buzgó fáradozásaiért a közgyűlés részéről ezennel jegyzőkönyvi elismerés és köszönet nyilvánítatván, — a nagybecsű történelmi adatokat tartalmazó emlékbeszéd az utókor részére leendő megörökítés végett egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vétetik és ezen ünnepélyes rendkívüli közgyűlésről szóló jegyzőkönyvvel együtt több ezer példányban kinyomattatván, a városi polgárok közt kiosztatni, annak egy-egy példánya pedig rokon érzelmeink jeléül a szomszéd törvényhatóságokhoz is átküldetni rendeltetik.

6857.

167.

Olvastatott Baja város hatóságának f. évi augusztus 28-

án 5809. szám alatt kelt és Szabadka város királyi várossá lett emelésének százados évfordulója alkalmából e város közönségéhez intézett következő tartalmú üdvözlő átíratata:

Kedves Barátink és Testvéreink!

Baja város örömdvözlettel nyújtja Önöknek testvéri jobbját városuk szabad királyi várossá lett felemelésének évszázados ünnepélye alkalmából.

Nagy jelentőségű ünnepély ez, inaugurálása azon száz évre terjedő időnek, melyet Szabadka város derék lakossága mintegy nagy népcsalád jó és bal szerencse közt, önkormányzatának ægise alatt együtt töltött el.

Ez azon oltár, melyen Önök őseik dicső hirnevének áldoznak, melynek nagybecsü emléke utódaikat is felvértetni fogja a jövő század minden eseményeire, lelki erőt és kitartást kölcsönöz azoknak, hogy a haza szeretetében, honfiúi és polgári kötelességeik teljesítésében Önökhöz méltók legyenek.

Szabadka sz. kir. városa Bács-Bodrogh vármegyének mindenkor egyik legkitünőbb fénypontja vala, az itt bővelkedő intelligentiából nyerte maga a megyei kormányzat is legtehetségesebb s legkitünőbb tisztviselőit.

Szabadka sz. kir. városnak igaz magyar érzelmű dicső polgárai az ötvenes években kimagaslottak, midőn az absolut uralom önkényével szemben bátorságuk volt hazafias állást foglalni, Szabadka ezen setét korszakban is, midőn közélet nem volt, régi hazafias erényeit társadalmi uton fenn tudta önérzetesen tartani és érvényesíteni.

Baja városa mint ifjabb testvér büszkén tekint

vissza Szabadkának — mely nevére oly méltó — mint erényekben tündöklő korosabb testvérének fényes multjára, és mély rokonszenvében gyökerező testvéri érzettel kívánja, hogy az Ég Szabadka városára tovább is bő áldását árassza, hogy ezen város gazdag és független hazafias polgárainak jövő századbeli állapota is a teljes jólétnek megfelelő legyen s a megye és testvér városok örömeire felvirágzásának minél magasabb pontjára eljuthasson.

Ajánljuk a mi kedves fészünknek Baja városát az Önök meleg rokoni szeretetébe. Kelt Baján, 1879. évi augusztus 28--iki ülésünkben. Dr. Hauszer Mór s. k. polgármester.

Ezen örömmel fogadott és egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vett üdvözlő átirat a közgyűlés részéről köszönet nyilvánítása mellett tudomásul vétetvén, erről Baja város közönsége átiratilag értesíttetni rendeltetik.

Melyek után elnöklő főispán ur ő méltósága a nagyközönségnek szívélyes megjelenéseért újabb köszönetet mondván, a mai ünnepélyes rendkívüli közgyűlést zajos éljenzések között befejezettnek nyilvánította.

Kiadta :

SZÖREGHI ANTAL,

főjegyző.

Históriánk cölöpverője

(Utószó)

Az 1867-es kiegyezés után, az 1870-es években Szabadka is megindult a polgárosodás útján. A város anyagi gyarapodásával együtt megkezdődött a helység kiépülése is – ekkor kezdte elnyerni azt a formáját, elrendezését és belvárosi városképét, amelyet sajnos éppen napjainkban lázas sietséggel bont le és takarít el az utókor.

Ez a prosperálás természetesen minden nehézségével együtt magával hozta a művészet és a kultúra iránti igény megnövekedését is. Nem ment ez egyik napról a másikra, a „poros-boros” Szabadkán az értelmiség ébredése ugyanis nem jelentette egyben ennek az új rétegnek az erőteljes politikai befolyását, ráhatását; az anyagi források és ezzel együtt a politikai hatalom továbbra is elsősorban a nagybirtokos családok kezében volt. Bár tagjai közül egyre többen rendelkeztek diplomával, és vélhetőleg a művészetek iránt is növekvő érdeklődést mutattak, ezt a réteget elsősorban a partikuláris érdekek mentén vívott belső csatározásaik kötötték le. A politikai és gazdasági elit ekkor már szívesen áldozott az infrastruktúrára, mivel a kiszámítható anyagi gyarapodás eszközét látta benne, a tudományra és a művészetre viszont még sajnálta az anyagi ráfordítást. Ettől függetlenül a magyar kultúra peremvidékének számító alföldi város, melynek évi bevétele meghaladta az egymillió forintot is, lassan, de biztosan elindult azon az úton, hogy egyre hangosabban követeljen helyet magának a művelődés és a kultúra formájában a szellemi élet is.

A mind jobban előtérbe kerülő polgárosodás, az anyagi gyarapodás, a javuló életfeltételek, valamint a polgári életforma meghonosodása és szemléletmódja végül a kultúra terén is meghozta az első jelentősnek számító áttörést. Itt és most nem feltétlenül a művelődési életnek azokra a – mai közönség számára is ismeretes – mozzanataira gondolunk, mint például a

színházi élet megerősödése, hanem az olyan szellemi előrelépésre, amely a műveltség, az ismeretszerzés terén immáron egy magasabb szintű tudásvágygal lépett fel.

Természetszerűleg a város az országban zajló szellemi hatások alól sem vonhatta ki magát, így az itt lakók egy szűk rétege előtt nyilvánvalóan ismert volt a pozitivista történelemszemlélet térhódítása, ahogyan sokatmondó volt ezekben a körökben a korszak jeles történészeinek, Horváth Mihálynak és Szalay Lászlónak a neve is. Ekkor már megjelent Hornyik János Kecskemétről szóló (igaz, befejezetlen) monográfiája, és a korabeli közvéleményben élénk figyelmet keltettek a Debrecen, Szeged és Kolozsvár múltját feldolgozó művek is.

Ez az a periódus, amikor Szabadkára érkezik Iványi István (1875-ben), a város művelődési életére pedig jótékony hatással lesz Toncs Gusztáv, a tudós tanár vagy az ekkor még csak a gimnáziumba iratkozó Loósz István.

Kosztolányi Dezső és Csáth Géza még meg sem született, a városi könyvtár sem alakult még meg, és a Bács megyei Napló első száma sem került még a nyomdába, amikor a városi közgyűlés 1877. április 26-án határozatot hozott arról,¹ hogy alkalmazkodva a kor magyarországi normarendszeréhez, Szabadka szabad királyi várossá nyilvánításának századik évfordulójára megjelentetik a helység monográfiáját. A határozattal együtt kijelölték a monográfiabizottság tagjait is, melynek elnöki tisztségét Mukits János polgármester töltötte be, munkatársai között pedig ott volt Malachovszky László és Hideg Árpád tanácsnokok, Szkenderovits János, Mánich Péter, dr. Guln György és dr. Zomborcsevics Vince képviselők, valamint Jámbor Pál, a gimnázium igazgatója.

Nem sokkal később, 1878. január 16-án a bizottság be is nyújtotta javaslatát a leendő monográfia alakjára vonatkozó elvárásairól, az 1879. március 1-jei pályázati határidő lejárta után azonban mindössze egy pályamunka érkezett be – Dudás Ödön írása.² A monográfiát Zomborcsevics Vince elnöklete alatt Szkenderovits János és Jámbor Pál véleményezték, és arra a megállapításra jutottak, hogy az *„alaki tekintetben az irodalom mai színvonalán alul áll, tartalmilag olyan hiányokat mutat fel, melyek azt a helyesírás lényegéhez tartozó legszükségesebb adatok mellőzése folytán viszonylagos értékétől is teljeseen megfosztják, minden díjazás nélkül egyszerűen mellőzendő lenne.”*³

1 Magyar László: Előszó. In: Dudás Ödön: *Szabadka Város története*. Életjel, Szabadka, 1991, 5.

2 Magyar László, i. m. 5.

3 A levéltári dokumentumokat közli: Dér Zoltán: *Három tudós tanár*. Fórum, Újvidék, 1975, 24.

Így a jeles centenáriumi évfordulóra nem jelenhetett meg a város múltját feldolgozó monográfia, Dudás Ödön pályaműve pedig több mint egy évszázadra feledésbe merült, hogy végül csak 1991-ben, egy teljesen más történelmi konstellációban ismerhesse meg a szélesebb közönség.⁴ Nem kívánunk itt és most részletesen elmélyülni Dudás Ödön munkájának taglalásában, mindössze annyit jegyeznénk meg Magyar Lászlóval egyetértve és némileg kiegészítve gondolatait, hogy bár az kétségtelenül mind módszertanilag és tartalmilag, mind a feldolgozott levéltári anyagát tekintve jóval elmarad Iványi István 1886-ban, illetve 1892-ben kiadott nagy ívű feldolgozásától, egy évszázad távlatából azonban nem kérdőjelezhető meg helytörténeti értéke a mai olvasó számára, sőt egyes adatainak vonatkozásában akár Iványi monográfiájának kiegészítésekén is forgathatjuk.

Történt, ahogy történt, a becses évfordulóra a város végül nem tudott a múltjáról szóló adekvát, szakmailag is elfogadható monográfiát kiadni. Iványi ekkor még csak munkához sem látott, a városi közgyűlés is majd csak az 1883. április 25-e és 27-e között megtartott ülésén dönt arról, hogy rábízza a város történetének a megírását.⁵

Ilyen előzmények után, a város döntéshozói önmagukat lépéskényszerbe hozva, már nem engedhették meg maguknak, hogy a centenáriumi ünnepélyes megemlékezés egy tudományosan nem megalapozott visszatekintőre korlátozódjon. Hogy hogyan esett a választás Zomborcsevics Vincére, eligazító dokumentumok híján egyelőre a múlt titka marad, arról azonban több adatunk van, hogy miért éppen őt kérték fel.

Ki lehetett hát ez a látszólag öntörvényű ember, aki Dudás Ödön pályaművét is megfúrta, és akiről 1931 januárjában Milkó Izidor így írt: *„Nem tartozott ama könnyen kezelhető emberek közé, akik meggyőzhetőek. De ez az erőteljesség jól illett a markáns egyéniségéhez. Távolról se lett volna olyan érdekes figurája az itteni közéletnek s a társaságnak, ha a modora nem üt el a sablontól s ha úgy viselkedik mint a többi tucatember. A tekintélye egyébaránt az imponáló tudásánál és a teljes függetlenségénél olyan nagy volt, hogy peremptórius ítéletmondását, nyereséggel határos szókimondását és kissé zsarnoki föllépését senki sem rötta föl hibájául. Hiszen ebben állott az eredetisége s – talán – az értéke is”?*⁶

Megannyi, a város életében fontos szerepet játszó, annak múltjában nyomot hagyó kortársától eltérően Zomborcsevics Vince 1810. január 22-

4 Dudás Ödön: *Szabadka város története*. Életjel, Szabadka, 1991

5 Bővebben lásd: Dér Zoltán: *Három tudós tanár*. 25–26.

6 Milkó Izidor (Baedeker): *Régi emberek*. Napló, 1931. január 25., 21.

én Szabadkán látta meg a napvilágot.⁷ Gimnáziumi tanulmányait is szülővárosában végezte el, majd beiratkozott a Magyar Királyi Tudományegyetem filozófiai fakultására. Két évet Bécsben töltött, s végül 1832-ben Pesten doktorált le. Ezután visszatért szülővárosába, majd orvosként kezdte el karrierjét. 1847-ben öccse helyett ő képviselte Szabadkát a pozsonyi országgyűlésen, és tetteket követelő nagy hatású beszédével gyorsan nagy ismeretséget szerzett. Bár Kossuth híve volt, a szabadságharcban nem vett részt, s egészen a kiegyezésig visszavonult a politikától. Csak 1871-ben tért vissza a politika életbe, amikor is szülővárosában a Deák-párt helyi tagozatának a létrehozásán munkálkodott.

Ez idő tájt már nem praktizált orvosként. Előbb szénkereskedéssel foglalkozott, majd 1872-ben Vermes Gáborral együtt megalapította a Kereskedelmi Iparbankot, így igen módos emberré küzdötte fel magát. Ebben az időszakban már a könyvgyűjtésnek élt. Európa neves antikváriusaitól megvásárolta könyvtárának Xenophón, Plutarkhosz, Aiszkhülosz, Szophoklész, Cicero, Vergilius, Plautus, Erasmus, Spinoza, Rousseau műveit, ugyancsak a tulajdonában volt a Francia Enciklopédia és Elsevier, sőt még Janssonius, Didot híres kiadványai is, továbbá az 1663-ban kiadott *Renati des cartes principiorum philosophiae* c. könyv is (ez utóbbi ma már a szabadkai könyvtár féltve őrzött kulturális kincse). Milkó Izidornak a Naplóban közölt visszaemlékezéséből tudjuk azt, hogy hosszú ideig a Kaszinó elnöke is volt, és napközben a Piszárevics-féle sörcsarnokban vitatta meg dr. Guln György képviselővel, dr. Milkó Lipót kórházigazgatóval, Paukovich Andor ügyvédi kamarai titkárral, majd elnökkel és a fiatal ügyvédekkel a legújabb tudományos kérdéseket.⁸

Könyvtárát három évvel halála előtt, 1897-ben a szabadkai főgimnáziumnak ajánlotta fel (a városi tanács természetesen elfogadta), aminek a híre még Wlassits Gyula vallás- és közoktatási miniszterhez is eljutott, és személyes levélben köszönte meg az önzetlen adományt. A 971 címszót és 2081 kötetet tartalmazó gyűjtemény hosszú ideig a szabadkai gimnázium tanári könyvtárának a legértékesebb része volt, az idők folyamán azonban számos darab eltűnt és megsemmisült. Amikor az 1950-es években a gyűjtemény a könyvtárhoz került, mindössze 900 példány maradt meg belőle. Zomborcsevics otthona, a mai Strossmayer utcában, az egykori Fekete Sas vendéglő mellett, átépítve ugyan, de a mai napig áll.

7 Életrajzát bővebben lásd: Dévavári Zoltán: A könyvek nagy szeretője. In: *Régi házak, régi történetek*, Életjel, Szabadka, 2000, 31–37.

8 Milkó Izidor (Baedeker): *Régi emberek*. Napló, 1931. január 25., 22.

Zomborcsevics Vince, a lelkes könyvgyűjtő és önszorgalmából tudós emberré vált személy magyarul, németül, franciául, latinul és szerbül is folyékonyan beszélt, így nem meglepő, hogy végül őt kérték fel 1879-ben az ünnepi közgyűlés vezérszónokának. Itt jegyezzük meg, amire már a fentiekben is utaltunk: ez az az időszak, amikor a magyar történetírás – némi fáziskéséssel bár, de – megindult a nyugat-európai történettársadalom által lerakott és kiművelt tudományos normaúton, s mindez érezhető is a sokat olvasott, a város legműveltebb emberének számító Zomborcsevics munkáján, mivel többek között olyan történésekre hivatkozik – mint például a már említett, 1864-ben elhunyt Szalay László –, akik ebben az időszakban a magyar történetírás mainstreamjéhez tartoztak.

Emlékbeszédének fontosságát azonban mégsem a hivatkozások adják, hanem elsősorban az, hogy Iványi István napjainkig megkerülhetetlen monográfiájának 1886-os kiadása előtt hét évvel tett kísérletet arra, hogy tömören – amennyire egy ünnepi közgyűlés keretei engedélyezik – összefoglalja a város történelmi múltját, és megrajzolja etnikai térképének alakulását. Igazi jelentősége pedig abban van, hogy feltárta és bemutatta azokat az ok-okozati összefüggéseket, politikai háttérmegfontolásokat és viszonyrendszereket, amelyek a város irányítóit, illetve a császári udvart 1743-ban előbb a mezővárosi, majd 1779-ben a szabad királyi státus kérvényezéséhez, illetve megadásához vezették.

Ebből a megközelítésből szemlélve – vidékünk vonatkozásában – a rendelkezésére álló rövid idő és a hiányos levéltári források feldolgozása ellenére úttörő tanulmányról beszélhetünk. Szerzője túlhaladt az események – általa vélt – tárgyszerű leírásán, illetve felsorolásán, és elsősorban – a mai modern történetírás egyik alapkövetelményének megfelelően – az ok-okozati viszonyrendszer motivációira, illetve reflexióira kívánt választ adni hallgatóságának, későbbi olvasóinak, mellőzve az általa ekkor már ismert Dudás-féle monográfia anyagát.

Meggyőződésünk, hogy napjaink átalakuló és folyamatosan formálódó társadalmi, politikatörténelmi világában az utókor számára kikerülhetetlen – immáron a széles olvasóközönség számára is hozzáférhető – alapmű Zomborcsevics rövid, tömör, néha a kor hangulatára jellemző pátoszi hangvételt sem elkerülő összefoglalója, mely egyben korrajzot is fest a százharmincnégy évvel ezelőtti Szabadka politikai elitjének látásmódjáról, történelmi tudatáról, valamint – a mai utókor számára már-már mementóként – felvázolja a magyar–szerb ellentétek gyökerét is.

Ha ebből az aspektusból olvassuk és értékeljük Zomborcsevics emlékbeszédét, úgy egy lépéssel közelebb kerülünk az elmúlt egy évszázad impériumváltásai miatt sajnos igen hiányosan feldolgozott Szabadka történelmi múltjának a megismeréséhez és jelenének a megértéséhez is.

Dévavári Zoltán

* * *

A kötet eredeti példányát a Szabadkai Városi Könyvtár Helyismereti Gyűjteményében őrzik. Köszönjük a Könyvtár igazgatójának, hogy hozzájárult a hasonló kiadvány elkészítéséhez.



ÉLETJEL KÖNYVEK 152.
HASONMÁS SOROZAT 5.

ISBN: 978-86-88971-07-02

Szabadka város királyi várossá lett emelésének
százados évfordulója alkalmából 1879. évi szeptember 1-én
tartott ünnepélyes rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve.

Utószó az új kiadáshoz
Dévavári Zoltán

A kötet megjelenését
Szabadka Város Önkormányzata támogatta



A szabadkai Életjel Könyvek kiadása

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő
Dévavári Beszédes Valéria

Recenzensek
Dragan Rokvić és Vass Géza

A szöveget
Kulhanek Edina gondozta

A kötet a szabadkai Schlesinger Sándor-féle nyomda
1879-ben megjelent kiadvány hasonmás változata

Megjelent 300 példányban, 2,5 ív terjedelemben

Számítógépes előkészítés:
Giricz Károly

Készült a szabadkai Grafoprodukt Nyomdában, 2013

CIP - Katalogizacija u publikaciji Biblioteka
Matije crpске, Нови Сад

94(497.113 Subotica)

SZABADKA város királyi várossá lett emelésének százados
évfordulója alkalmából 1879. évi szeptember 1-én tartott
ünnepélyes rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve. - Szabadka :
Életjel, 2013 (Szabadka ; Grafoprodukt). - 38 str. ; 21 cm.
- (Életjel könyvek ; 152. Hasonmás sorozat ; 5)

Tiráž 300. - Str. 33-38; Históriánk cölöpverője / Dévavári
Zoltán. - Fotótípisko izd.: Szabadka : S. Schlesinger, 1879,

ISBN 978-86-88971-07-2

a) Суботица - Историја
COBISS.SR-ID 280104455

